

HEINRICH v. KLEIST

TANEČNÍK

A

LOUTKA

8834 the

TERPSICHORA

101
1733

TANEČNÍK

A

LOUTKA

HEINRICH v. KLEIST

TANEČNÍK

a

LOUTKA

—
přeložil

E. A. SAUDEK

PRAHA

1930

TANEČNÍK

a

LOUTKA

Když jsem trávil zimu r. 1801 v M..., seřkal jsem se tam kdysi zvečera ve veřejném sadě s panem C., jenž teprv krátkou dobu byl v opeře tohoto města zaměstnán jako první tanečník a u publika velmi oblíben.

Řekl jsem mu, že jsem se nemálo potuloval, vida ho po několikráte v loutkovém divadle, jež bylo sbito na trhu a obveselovalo lid malými dramatickými burleskami, propletenými zpěvem a tancem.

Ujišťoval mne, že mu pantomimika těchto loutek dělá mnoho radosti a zjevně mně dával na jevo, že tanečník,

jemuž záleží na jeho výcviku, se může od nich leccemu naučit.

Ježto se mně tento výrok podle způsobu, jakým byl vysloven, zdál být víc než pouhý nápad, usedl jsem k němu, abych na něm vyzvěděl důvody, o něž by mohl opřít tak podivné tvrzení.

Optal se mne, zda se mně některé pohyby loutek, zejména menších, při tanci nezdály velmi půvabné.

To jsem nemohl upřít. Skupina čtyř sedláků, kteří v rychlém taktu tančili rondu, nemohla být vymalována pěkněji ani samým Tenierem.

Vyptával jsem se na mechanism těchto figurek a jak je to možné, vládnout jejich jednotlivými údý a body, aniž má člověk na prstech myriady drátků, a to vládnout jimi tak, jak toho vyžaduje rytmus pohybu či tance?

Odvětil mi, že si to nesmím představovat tak, jakoby každý jednotlivý úd za rozličných okamžiků tance byl loutkařem nařizován a tažen zvlášť.

Každý pohyb, pravil, má své těžiško; stačí prý, vládnout tímto těžiskem v nitru figurky; jednotlivé údý, jež přece nejsou nic než kyvadla, následují prý

beze všeho příčinění mechanickým způsobem samy sebou.

Dodával, že tento pohyb je velmi jednoduchý; že pokaždé, když těžiskem je pohybováno v *přímé linii*, údy už opisují *křivky*; a že to celé i při pouhém, nahodilém ofřesu často už přichází do jakéhosi rytmického pohybu, který se podobá tanci.

Teprv tato poznámka mně poněkud objasnila potěšení, které nalézal v divadle loutek. Netušil jsem však ještě zdaleka, jaké důsledky z toho později vyvodí.

Ptal jsem se ho, zda se domnívá, že loutkař, jenž tyto loutky řídí, sám musí být tanečníkem, či aspoň mít představu o taneční kráse.

Odvětil: Je-li nějaké zaměstnání postrance mechanické snadné, naprosto z toho ještě nevyplývá, že by bylo možné, provádět je zcela bez citu.

Linie, kterou opisuje těžisko, je prý velmi jednoduchá, a, jak se domnívá, zpravidla *přímá*. V případech, kdy je *křivá*, zdá se být zákon jejího zakřivení nejméně *prvého* nebo *nejvýše druhého* řádu; a také v tomto posledním případě je jenom *eliptický*, kterýžto tvar

pohybu je špičkám lidského těla (k vůli kloubům) vůbec přirozený a tudíž na loutkaři nevyžaduje mnoho umění, chce-li jej opsat.

Oproti tomu prý však tato linie je z jiné stránky něco tuze tajemného. Neboť není prý nic jiného než *dráha tanečnickovy duše*; a pochybuje prý o tom, zda je možné, naléztí ji jinak, než tím, že se loutkař přesazuje do těžiska své loutky, t. j. jinými slovy: *tancí*.

Odpověděl jsem, že mně zaměstnání loutkařovo bylo líčeno jako něco značně bezduchého: asi jako otáčení klikou flašinetu.

„Naprosto ne,“ odvětil, „naopak, poměr pohybu jeho prstů k pohybu na nich upevněných loutek je velmi složitý, asi takový, jako poměr čísel k jejich logaritmům nebo asymptoty k hyperbole.“

Domnívá se však, že je možné, z loutek odstranit i tento poslední zlomek ducha, o němž hovořil, a převést jejich tanec zcela do říše mechanických sil, a provádět jej pomocí kliky, tak jak jsem si to myslil.

Projevil jsem svůj podiv nad tím, jakou velikou pozornost věnuje této od-

růdě jednoho z krásných umění, vymýšlené pro dav. Nejenom, že ji má za schopnou vyššího vývoje: zdá se, že se s ní dokonce zaměštnává sám.

Usmál se a pravil, že si troufá tvrdit, kdyby mu nějaký mechanik podle požadavků, jež by na něho vznesl, vytvořil loufku, že by skrze ni vytvořil tanec, jehož ani on sám, ani kterýkoli jiný obratný současný tanečník, nevyjímaje ani Vestrise, by nebyl s to, dosáhnout.

„Neslyšel jste,“ optal se, když jsem mlčky klopil zraky k zemi, „neslyšel jste nikdy o oněch umělých nohách, které vyrábějí angličtí umělci pro nešťastníky, kteří pozbyli celé končetiny?“
Řekl jsem, že ne: že jsem nikdy nic takového nespátril.

„To je škoda,“ odvětil; „neboť řeknu-li vám nyní, že tito nešťastníci jimi tančí, skoro se bojím, že mně to neuvěříte. — Ba, co dím, tančí? Okruh jejich pohybů je sice omezený; avšak ty, kterými vládnou, provozují s klidem, lehkostí a půvabem, jež každého myslícího ducha uvádějí v úžas.“

Prohodil jsem žertem, že tedy takto vlastně nalezl svého muže. Neboť umě-

lec, jenž je s to, sestrojít tak podivuhodnou nohu, sestavil by přece také bezpochyby celou loutku, odpovídající jeho požadavkům.

„Jaké pak“, optal jsem se, když se nyní opět on poněkud zaražen díval do země: „jaké pak jsou tyto vaše požadavky, jež byste vznesl na jeho dovednost?“

„Nežádám nic,“ odvětil, „co by nebylo splněno už zde: souměrnost, pohyblivost, lehkost — jenomže vše ve vyšším stupni; a zejména pak přirozené uspořádání těžisek.“

„A jaká by byla výhoda této loutky před živými tanečnicíky?“

„Výhoda? Především záporná, můj vzácný příteli, totiž ta, že by nebyla nikdy nepřirozená. — Neboť nepřirozenost se vyskytuje vždy, jak víte, tehdy, když duše (vis motrix) se nalézá v nějakém jiném bodě než v těžisku pohybu. Ježto však loutkař, ani kdyby chtěl, pomocí drátu a nitě nemůže ovládat žádný jiný bod než tento: jsou všechny ostatní údy tím, čím být mají, mrtvými, pouhými kyvadly, následujícíce jen a jen zákon tíže. A to je

výtečná vlastnost, kterou byste marně hledal u většiny našich tanečníků.“

„Jen se podívejte na tu P.“ pokračoval, „když hraje Dafné a pronásledoval, „Apollonem se po něm ohlíží; duše jí sedí v obrátlech kříže; naklání se, div se nepřelomí, jako Najáda z Berniniho školy. Podívejte se na mladého F., když v úloze Parida stojí mezi třemi bohyněmi a podává Venuši jablko: duše mu sedí (hrůza to říci) dokonce v lokti.“

„Takové omyly“, dodal přerušuje svůj výklad, „jsou nevyhnutelné od těch dob, co jsme okusili ovoce se stromu poznání. Avšak ráj je pro nás uzamčen a cherub za našimi zády; musíme se vydát na cestu kolem světa a hledět, zda snad není někde vzadu pootevřen.“

Smál jsem se. — Ovšem, pomyslí jsem si, duch nemůže pochybit tam, kde ho není. Ale zpozoroval jsem, že toho má na srdci ještě víc a poprosil ho tudíž, aby pokračoval.

„Nad to,“ pravil, „mají tyto loutky tu výhodu, že jsou antigravní. Nevědí nic o tíži hmoty, této tanci nejprotivnější vlastnosti: neboť síla, která je zdvihá do vzduchu, je větší než ona, jež je poutá k zemi. Co by za to dala naše do-

brá Ā., kdyby byla o šedesát liber lehčí, anebo kdyby jí při jejích entrecats a piruetách pomáhalo závaží téže velikosti? Loufky potřebují zemi jen k tomu, aby se jí dotkly jako víly, a aby chvilkovým zdržením nově oživily rozmach svých údů: my však ji potřebujeme, abychom na ní spočinuli a odpochali si od námahy tance: a to je okamžik, jenž přece očividně sám není tancem a s nímž nelze podniknout nic jiného než mu pokud možná dávat zmi-
zet.“

Řekl jsem, že jakkoliv obratně hájí své paradoxy, přece mne nikdy nepřesvědčí, že by v mechanickém panákoví mohlo být více půvabu než v ustrojení lidského těla.

Odpověděl, že je člověku naprosto nemožné dostihnout v tom panáka a spoň přibližně. Jenom nějaký Bůh by se na tomto poli mohl měřit s hmotou; a zde prý je bod, kde se stýkají oba konce kruhovitého světa.

Divil jsem se stále víc a nevěděl, co říci takovým roztodivným tvrzením.

„Vypadá to tak,“ pokračoval, bera šňupec, „jako byste nebyl pozorně četl třetí kapitolu první knihy Mojžíšovy;

a kdo nezná toto první údobí vší lidské vzdělanosti, s tím nelze vlastně rozprávět o dalších, tím méně o posledním.

Řekl jsem, že dobře vím, jaké zmate- ní přirozené grácii člověka způsobuje vědomí. Kterýsi mladík, jeden z mých známých, pozbyl pouhou poznámkou, jaksi před mýma očima své nevinnosti a nikdy pak už nedosáhl jejího ráje, přese všechno úsilí. — „Ale jaké požadavky,“ dodal jsem, „z toho vyvozu- jete?“

Ptal se mne, o jakém to případě ho- vořím.

„Koupal jsem se,“ vypravoval jsem, „asi před třemi lety s mladým mužem, nad jehož postavou byl tehdy rozlit nevýslovný půvab. Byl asi šestnáctiletý a jenom zcela vzdáleně ukazovaly se, přivolaný přízní žen, první stopy je- šitnosti. Náhodou jsme krátce před tím v Paříži viděli jinocha, jenž si z nohy vytahuje trn. Odlitek této sochy je znám a vyskytuje se ve většině německých sbí- rek. Jediný pohled, který vrhl do ve-iké- ho zrcadla v okamžení, kdy kladl nohu na stoličku, aby ji osušil, mu ji připo- mněl; usmál se a řekl mi, jaký objev prá-

učinil. A opravdu jsem v tomtéž okamžiku objevil totéž; avšak, ať už proto, abych vyzkoušel pevnost grácie, kterou měl, či abych čelil jeho ješitnosti: zasmál jsem se a odvětil — že asi vidí duchy. Začervenal se a zdvihl nohu po druhé, aby mně to ukázal: ale pokus, jak bylo na snadě, selhal. Zmateně zdvihl nohu po třetí a po čtvrté, zdvihl ji snad ještě desetkrát: ale marně! byl zcela neschopen, aby opět vytvořil tentýž pohyb — ba co dím — pohyby, které dělal, měly tak silný prvek komiky, že jsem jen stěží zadržel smích.

Od tohoto dne, ba, jaksi od tohoto okamžiku udála se s tímto mladíkem nepochopitelná změna. Vystával celé dny před zrcadlem; a jedno kouzlo po druhém ho opouštělo. Neviditelná a nepostížitná mocnost se zřejmě kladla jako železná síť na volnou hru jeho posuňků a než uplynul rok, nebylo na něm ani stopy po líbeznosti, jež dříve oblažovala zraky těch, kdo ho obklopovali. Dosud žije kdosi, kdo byl svědek oné podivné a nešťastné příhody a kdo by ji slovo za slovem, tak jak jsem ji vypravoval, potvrdil.“

„Při té příležitosti,“ řekl pan C. při-

věživě, „musím vám povědět jinou pří-
hodu, o které snadno pochopíte, proč
patří do této souvislosti.“

„Na své cestě do Ruska zdržel jsem se
na statku jednoho litevského šlechtice,
pána z G..., jehož synové se právě
tehdy hodně cvičili v šermu. Zejména
starší, jenž se právě vrátil z university,
dělal virtuosa a nabídl mně kdysi z
rána, když jsem byl v jeho pokoji, ra-
pír. Šermovali jsme; i ukázalo se, že
jsem lepší šermíř než on; přílišný tem-
perament ho zmátl ještě víc; téměř kaž-
dý můj výpad seděl a na konec jeho
rapír letěl do kouta. Polo žertem, polo
bolestně pravil, zdvihaje rapír, že tedy
konečně našel svého mistra: avšak vše-
chno na světě prý nalézá svého a nyní
že mne ihned zavede k mému.

Bratři se hlasitě zasmáli a zvolali:
„Rychle, rychle dolů do kůlny!“ Vzali
mne za ruku a zavedli mne k medvě-
dovi, jehož jejich otec, pán z G... cho-
val na dvoře.

Když jsem udiven přistoupil k němu,
stál medvěd na zadních nohách, zády
opřen o kůl, k němuž byl přivázan.
Pravou pracku měl zdviženu k úderu a
hleděl mi do očí. To byla jeho šermíř-

ská posice. Nevěděl jsem, zda bdím či sním, když jsem se octl tváří v tvář takovému odpůrci. Avšak: Bodněte! Bodněte! zvolal pán z G., a zkuste to, zda se vám podaří ho zasáhnout. Když jsem se poněkud zotavil ze svého úžasu, vypadl jsem proti němu, medvěd učinil prackou kratičkový pohyb a odrazil mou ránu. Snažil jsem se, abych ho popletl fintami: medvěd se ani nepohnul. Vypadl jsem znova s nejnenašlejší obratností: každou lidskou hrud' byl bych jistojistě zásahl: medvěd však učinil kratičkový pohyb prackou a odrazil vypad. Nyní jsem byl na tom málem tak, jako prve mladý pán z G... K tomu ještě přibyla medvědova vážnost, jež mne připravovala o klid; výpady a finty se střídaly; byl jsem všecek spocen: vše nadarmo! Nejen, že medvěd odrážel všechny mé rány, jako nejlepší šermíř na světě; ani si nevšímal fint, (co by žádný šermíř na světě nedokázal po něm) a stál tu, hledě mi do očí, jakoby v nich četl mou duši, s prackou zdvíženou k úderu; a když jsem své rány nemínil vážně, ani sebou nepohnul.

„Věříte mně tuto historku?“

„Naprosto!“ zvolal jsem s radostným

souhlasem. „Kterémukoliv cizinci bych ji uvěřil: tak je věrohodná. Natož vám!“

„Nuže, milý příteli,“ řekl pan C., „tak tedy máte všechny předpoklady, abyste mne pochopil. Vidíme, že v organickém světě též tím zářivěji a výlučněji vystupuje grácie, čím více slábne a temní uvědomělá reflexe. — Ale tak, jako se průsečík dvou čar na jedné straně bodu prošed nekonečnem opět ocitá na straně druhé, anebo jako obraz v dutém zrcadle, vzdávív se do nekonečna náhle opět předstupuje těsně před nás: tak se dostavuje opět grácie, když poznání prošlo jaksi něčím nekonečným. Z toho je jasné, že se objevuje nejčirěji v takovém lidském ustrojení, jež buď nemá vůbec žádného vědomí, buď vědomí nekonečné, t. j. buď v loutce, buď v bohu.“

„Musili bychom tedy“, řekl jsem někud roztržitě, „opět pojmít se stromu poznání, abychom se vrátili do stavu nevinnosti?“

„Ovšem“, odvětil, „to je poslední kapitola dějin světa.“

Nejduchaplnější a nejhlubší ze všech Kleistových článků „O loutkovém divadle“ byl prvně otištěn v „Berliner Abendblätter“ vycházejících v půlletí od 1. X. 1810 do 30. III. 1811.

Jak ukázal Otokar Fischer, dáváje tím všemu Kleistovskému badání nový směr, je toto polo-mechanistické, polomystické pojednání nejenom universálním klíčem ke Kleistovu duševnímu životu, k bytostně protímluvné osnově vši jeho tvorby, nýbrž i zhuštěním romantické filosofie jeho doby vůbec; nalézáme tu stejně (pro Kleista tak tragicky osudnou) hrůzu z rozumu, jenž, není-li „nekonečný“ jen brzdí umělecký výkon (bera mu nevinnost, t. j. genialitu), jako odraz Rousseauovy nauky o původní dokonalosti člověka, toliko zkaženého kulturou, a Schillerova dualismu naivní a sentimentální básnivosti, půvu a důstojnosti.

Obecně estetický a spolu nejvš aktuelní význam této nerozměrné avšak přece tak stěžejní práce je tudíž v auktorově konstrukci tří vývojových bodů kruhovitě mezi sebou spojených: hmoty a zvířete bez reflexe, člověka a posléze Boha. Hmotě a zvířeti je dokonalost immanentní (viz vypravování o loutkách a o medvědu šermíři); člověk jí má jen potud, pokud zůstává v ráji své nevinnosti a pokud ho reflexe, jež je jeho údělem, o ni nepřipraví (viz melancholickou anekdotu o krásném chlapci); a posléze Bůh, jenž je souhrn nejvyšší reflexe, je i nejvyšší dokonalost. Rozvážíme-li nyní, že Kleist se tímto svým kredem přiřazuje k oněm

m y s t i k ů m, již v překonání principu individu-
ace a reflexe, jež je jeho příčinou, hledají imma-
nentní dokonalost, pravdu a krásu, ať cestou ex-
tase, askese či u m ě n í, pochopíme rázem, jak
úžasným východiskem nových výzkumů o psy-
chologické a noetické podstatě umění tato práce
může býtí právě dnes, kdy ostřeji než kdy
dříve je formulována a novějšími romantickými
směry (na př. surrealisty) dokonce postulována
p o d v ě d o m o s t umělecké tvorby.

*

Tento obecně estetický význam dílka však
není jedinou příčinou toho, že bylo poято do
sbírky, věnované p o h y b o v ě m u umění. Není
to náhoda, že Kleistův pokus má formu rozho-
voru s t a n e č n í k e m. Neboť není druhého
uměleckého projevu, jenž by takovou měrou,
jako tanec, dovoloval postřehnout a analysovat
organický vzájemný poměr mezi vlastním výra-
zem duše a jeho médiem, mezi vlastním uměle-
ckým vzruchem a technikou.

Je celá řada postulátů a kritických zákazů,
jež nejenom pro umělce vůbec, nýbrž pro ta-
nečníka zvlášť vyplývají z Kleistovy úvahy: kdo
promyslí do konce, co to znamená, přesadit svou
duši v tanci do těžiska, tančítí duši a považovat
svou techniku jenom tehdy za dokonalou, učí-
ní-li z těla mechanicky poslušnou soustavu pák,
jejichž smysl je v neviditelném těžisku, kdo po-
chopí, že nepřirozenost a sterilní rozumářství
jsou největšími hříchy, jichž se tanečník může
dopusťit, ten zůstane immunní proti všemu, co
nejvíc ohrožuje taneční dnešek, proti všem Laba-
nům a jejich topornému racionalismu.

E. A. S.

H. v. KLEIST
TANEČNÍK

a

LOUTKA

UEBER DAS

MARIONETTENTHEATER

4. sv. edice

TERPSICHORA

—

Přeložil E. A. Saudek
Vydal v prosinci 1930
J. Reimoser, Praha IV/264
Upravil Albert Vyskočil
Vytiskl V. Kadečka
v Břevnově

—

500 ex. na bezdřevém
10 ex. na ručním

TERPSICHORA

Edice věnovaná výhradně taneční literatuře.

Dosud vyšly svazky:

1. *Joe Jenčík: Anita Berberová, studie.*
2. *Lukianos: Dialog o tanci.*
3. *Jan Neruda: České národní tance.*
4. *Kleist: Tanečník a loutka.*

V tisku: Joe Jenčíkova obsáhlá kniha:
Tanečník a snobové.

*Přihlašte se za stále odběratele, neboť
náklad u všech svazků je omezen.*

Vydává: **JAN REIMOSER, Praha IV.,**
Tychonova 10.

TISKOPISY

všeho druhu

zhotovuje

rychle,

vkusně a levně

knihitiskárna

V. KADEČKA,

Břevnov.

Bélohorská 260

Telefon

40847

1. XII. 1930

